

PRÁVO NA DĚJINY

Každý národ má svou historickou zkušenost, svou historickou paměť. Jejimi stavebními kameny jsou především velké historické události či období, jakési vrcholy dějinných procesů, přelomy či obraty v dějinném vývoji, které určovaly jeho další běh. Vepsaly se do národní paměti a znovu a znovu ožívány stávají se základem, na němž jsou vytvářeny filosofie dějin národů či států, ideové programy či koncepce, státní doktriny. Často ovšem také mýty a falešné obrazy.

Dějiny jsou velkým polem duchovních střetů a zápasů a každá doba si vytváří své pojetí dějin, své představy o jednotlivých epochách či událostech. Vytváří si je v konfrontaci s přítomnými historickými, kulturními a sociálními událostmi, na základě aktuální historické zkušenosti. Lze tedy říci, že historická zkušenost je duchovní útvar neobyčejné dynamiky a složitosti, který vždy určoval a stále určuje životy národů a států. Má neobyčejnou moc zavazující a spojující.

Zájem o dějiny byl a je společný většině kultur, byla to však právě křesťanská kultura (sama pokračovatelka komplikovaných a různorodých tradic), kdo důrazně a důsledně pojal historický vývoj lidstva jako smysluplný proces, který má zásadní význam pro přítomnost, ba bez něž je přítomnost ve své opravdovosti a plnosti nemyslitelná. Protože jsme – ať již se k ní hlásíme, nebo ji slovně zatracujeme – v plném slova smyslu dědici křesťanské kultury a protože dnešní svět jako celek, se všemi svými přednostmi a nedostatky, je touto kulturou rozhodujícím způsobem formován, nemůžeme už myslet a jednat jinak než dějinně a prostřednictvím dějin. Ani zánik, ani záchrana lidského světa se nemohou odehrát mimo dějinnou souvislost.

Je-li přítomnost průsečíkem minulosti a budoucnosti, pak prožívající rok 1984 prožíváme možná – v tomto malém koutku světa, který však nebýval vždy koutkem posledním – rok „velkého zapomnění“. Náš národ je již po desetiletí cílevědomě zbavován své historické zkušenosti jak tím, že státní moc dovoluje zveřejnění pouze takových prací z oblasti historie, které vyhovují aktuální oficiální ideologii, tak aktivní manipulaci se základními historickými skutečnostmi a tradicemi. Toto přivlastňování si historie

jako celku má za následek tabuizaci, popřípadě falšování klíčových období našich dějin. Mnohem hrozivější než všechny deformace je však zřejmá tendence dějiny prostě škrtnout, odsoudit je k mlčení a zapomnění – aby se prázdnému kolotání „od výročí k výročí“ dostalo plné satisfakce.

Mýlili se všichni ti, kdo si mysleli, že paměť či zkušenost nelze vyvlastnit tak, jako si někdo přivlastňuje budoucnost. Dnes vidíme, že uzurpace budoucnosti musí nutně vést i k uzurpaci paměti, minulosti. Podíváme-li se na kteroukoli dnešní učebnici dějepisu od základní po vysoké školy, přesvědčíme se o pravdivosti tohoto tvrzení. Je zřejmé, že moc chce používat historickou paměť či zkušenost jen jako nástroj svého panství, že ji chce podřídit svým cílům. Chce, aby existovala pouze paměť mocných a vládnoucích, aby paměť ovládaných potvrzovala výlučně nutnost a správnost bezčasové přítomnosti, zaplněné starostí o obživu a přežití za každou cenu. Specifika totalitní manipulace dějinami tak nakonec nutně spočívá v jejich postupné likvidaci, protože likvidaci politiky, veřejného mínění, morálky i ostatních sociálních hodnot nelze do důsledků provést bez odstranění lidské dějinné dimenze jako takové. De facto to znamená návrat před nejdávnější počátky naší kultury – a spíše opuštění kultury vůbec, neboť si nelze dost dobře představit kulturu bez paměti a smyslu.

Jsmo toho názoru, že tomuto zapomínání, žádoucímu z hlediska státní moci, je třeba aktivně čelit. Nikdo z nás by neměl v sobě, ať již vědomě či nevědomě, nechat zaniknout paměť spravedlnosti a nespravedlnosti, pravdy a lži, dobra a zla, paměť skutečnosti vůbec. Za všechno, co se děje v nás nebo okolo nás, máme nějakou osobní odpovědnost. Sama odpovědnost, sama možnost dát smysluplnou odpověď a ručit za své činy však předpokládá jistý časový rozměr, a tedy také dějinnou zkušenost jako zdroj pochopení a kontinuity. Jestliže se zasazujeme za dodržování lidských a občanských práv, pak se to nedílně týká i znovuožívání historické paměti a v posledku i rekonstrukce dějinné zkušenosti jako takové. Vždyť lidská a občanská práva byla sama formulována v dějinném procesu, a bez živého vztahu k dějinám, bez porozumění jejich smyslu je uplatňování těchto práv pouhou hrou, často dokonce škodlivou a nebezpečnou hrou.

Lidská občanská práva se týkají člověka jako bytosti, jejíž existence se nevyčerpává pouhým okamžitým prožíváním a která žije v pospolitosti bytostí sobě podobných. Proto také nepokládáme zápas o prosazení těchto práv za marný, i kdyby jeho zjevné úspěchy byly sebeskromnější. Pokud bude navzdory všem železným oponám, informačním vakuům, cenzurám a ideologickým propagandám zaznívat hlas odpovědného lidského společenství, pokud bude předávána a obrozována paměť velkých humanitních ideálů, potud bude restituce těchto práv věcí sice obtížnou, stále však ještě možnou.

Avšak dějiny nejsou nějakým pohodlným katalogem ideálů, nýbrž pralesem různorodých skutečností, jímž nás mohou ke skrytým pramenům a plodům vést jen příslušní odborníci. Proto je zápas o právo na dějiny v tomto užším slova smyslu nanejvýš naléhavý. Zajisté existuje celá řada historiků, kteří raději obětovali svůj oficiální statut (a tím i jakoukoli možnost tuzemské publikace) než svou profesionální čest a pokračují ve své vědecké práci za ztížených podmínek a pro víceméně omezený okruh přátel. Historikové v exilu zajisté konají nesmírně záslužnou práci pro zachování a prohloubení historické paměti našeho národa. Jedněm i druhým je však přístup do pralesa historie nesmírně ztěžován a hlavně obyčejný československý občan má jen zřídkakdy možnost zjednat si je za průvodce. Existuje také několik poctivých historiků (ale ubývá jich ze dne na den), kteří ještě smějí oficiálně publikovat, avšak jen za tu cenu, že je jim dovoleno vstoupit pouze do odlehlých, přesně vymezených koutů pralesa, která moc pokládá za nevýznamné.

Drtivá většina občanů je tedy nedobrovolně odkázána na oficiální tradování dějin v té podobě, v jaké se s nimi setkává od odborných publikací až po školní učebnice či historizující beletrii. A manipulace s dějinami je v této zemi neomezená. Porovnáme-li naši situaci se situací v okolních státech, jsme na tom patrně nejhůře. Není snad jediného období našich dějin, jediného závažného fenoménu kulturního či společenského, které by nebyly podávány zkresleně a falešně a ostouzeny či glorifikovány podle momentálních potřeb moci. A stále více období je prostě zahalováno mlčením. Nikoli strůjcem, zajisté však jedním z hlavních vykonavatelů je i dnešní československá historiografie, a to jak její instituce, tak lidé, kteří v nich pracují. Proto se pokoušíme podat alespoň kusou zprávu o jejím současném stavu, jsouce si vědomi, že bez zásadní nápravy ve věcech obecných není možná ani náprava na tomto poli, zdánlivě tak okrajovém, a přece tak významném právě pro budoucnost našich národů.

Bohužel nedisponujeme dostatečně podrobnými údaji o slovenské historiografii, takže jsme v následujících rozborech nuceni jednostranně vycházet ze stavu historiografie české. Dostupné informace a hlavně zhodnocení oficiálně publikovaných prací slovenských historiků nás však vedou k závěrům, že situace – snad až na mírnější průběh „konsolidace“ a o málo lepší přístup k zahraniční literatuře a vědeckým stykům – je zde obdobná, to jest naprosto katastrofická. Jeden jediný příklad za všechny: Jozef Jablonický, přední (funkci i erudici) slovenský marxistický historik, který dokonce bez nesnázi prošel sítí konsolidačních prověrek. V polovině sedmdesátých let se však dopustil hned dvou smrtelných hříchů: odmítl nabídku, aby se stal (se svým mezinárodním věhlasem a styky) agentem československé rozvědky,

a na svém vlastním poli (nejnovější dějiny) studoval s přílišnou vědeckou svědomitostí skutečnosti nepohodlné některým z představitelů současné moci. Z tohoto důvodu mu byla oficiální vědecká práce zcela znemožněna, jako člověk je již řadu let perzekvován s vynalézavou rafinovaností (na Slovensku drží pravděpodobně prim co do počtu domovních prohlídek i co do množství odňaté literatury a odborné dokumentace).

Instituce...

Jelikož hlavní historické instituce, vědecké ústavy, archivy, muzea zůstávají a vládne v nich stále jakýsi provoz, mohl by náhodný pozorovatel soudit, že se v naší historiografii nic nezměnilo, že to jsou stále místa, kde se pečuje o to, aby byla uchována dějinná paměť této země, rozvíjena historická bádání a vědecky formulována historická zkušenost našeho státu a našich národů z hlediska potřeb a otázek přítomnosti. Tak jako tomu bylo od vzniku těchto institucí...

Pokusíme se ukázat, že by nebylo nic klamnějšího než takový soud, že se v české historiografii změnilo mnohé, či dokonce vše, a že dnešní stav lze označit za tragický.

Začněme archivy. Jejich organizace, úroveň a uspořádání jsou v celoevropském měřítku velmi dobré. Velmi mnoho však záleží na odborných kvalitách jednotlivých archivářů – a trend, daný měřítky pro jejich výběr i pro hodnocení jejich práce, je zřetelně sestupný. Přístup k materiálům je u nás de iure omezen v podstatě stejně jako na Západě. Je totiž třeba rozlišovat archiválie do roku 1918 a po tomto roce. Do roku 1918 jsou archiválie přístupné prakticky každému, kdo se vykáže občanstvím republiky, zatímco materiály po roce 1918 vydává archivář podle vlastního uvážení a své případné odmítnutí nemusí nijak zdůvodňovat. Tak je otevřen prostor pro libovůli, v mnoha případech však jen zdánlivou, protože pečlivě instruovanou ze strany moci (ne nadarmo spadají u nás všechny archivy pod správu ministerstva vnitra!). Jinou záležitostí je oficiální zpřístupnění fondů, obsahujících materiály k politickým dějinám první republiky a samozřejmě k období poválečnému, k dějinám po roce 1948 apod. Zde jsou archivy zásadně nepřístupné veřejnosti a můžeme se právem domnívat, že mnohé dokumenty byly již zničeny. Dále je třeba uvést, že do Archivu Kanceláře prezidenta republiky je přístup umožněn pouze na zvláštní žádost. Tento archiv obsahuje i bývalý tzv. hradní archiv s množstvím cenného historického materiálu, například k dějinám 17. století, který se tímto správním zařazením stal prakticky nedostupným.

V minulosti byly archivy vždy také vědeckými institucemi a jejich pracovníci aktivně vědecky pracovali. Tak tomu dnes již vůbec není. Pracovníci archivů fondy pouze spravují, vědecká práce se u nich nejen nepředpokládá,

ale byla by čímsi podezřelým. V souvislosti s trendem stále většího uzavírání a zneprístupňování materiálů musíme konstatovat, že archivy postupně přestávají plnit svou funkci. Na to úzce navazuje problém velkých edic dokumentů z naší minulosti. Základní ediční řady, zahájené namnoze ještě před vznikem samostatného československého státu, přestaly po druhé světové válce existovat nebo zvolna zanikají dodnes. *Sněmy české* byly ukončeny za první republiky a od té doby v chybějících částech nedoplněny. *Archiv český*, na němž by bylo možné pracovat neustále, zůstal netknutý, v řadě *Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae*, založené roku 1904 Gustavem Friedrichem, vyšlo po válce šest svazků, práce pouhých dvou badatelů. A tak by bylo možné pokračovat dále... Výjimkou ze žalostné situace v ediční činnosti nejsou ani pětisvazková *Documenta belli tricennale*, protože v tomto případě připadá rozhodující zásluha na dokončení edice německému nakladatelství, respektive penále, jež hrozilo z prodlení. Ještě horší je stav ediční činnosti pro novější období. Jediným edičním podnikem je totiž jeden svazek dokumentů k poddanskému povstání roku 1775, vyšlý k dvoustému výročí události. Pro století 19. a 20. vědecké edice chybějí vůbec, nejsou ostatně k dispozici ani základní chrestomatie. A to u nás existují vedle archivů velké vědecké historické ústavy, které mají v základním popisu práce mimo jiné také ediční činnost!

Podívejme se nyní, jak pracují tyto ústavy. Naší hlavní vědeckou institucí v oboru historiografie je Historický ústav ČSAV, který má dnes asi sto zaměstnanců. Pokusíme se však dále ukázat, že výzkum národních a světových dějin je zde deformován a ničen do té míry, že lze právem mluvit o karikatuře na historiografii. Už na první pohled je patrná ohromující neplodnost této instituce, nemožnost, aby se v jejích zdech zrodila nějaká závažnější historická práce, která by zaujala naši veřejnost. Státní plán výzkumu se v Historickém ústavu neplní již dvanáct let, za tu dobu již ovšem ústav pohltil desítky milionů korun. Pro spravedlnost dodejme, že ve stejné či velice podobné situaci se nachází celá řada akademických ústavů, například filosofický, ekonomický, orientální atd. Jsou to velké, nákladné a společensky naprosto neúčinné instituce, jaké mohou existovat jen v tomto systému.

Obecně lze říci, že se v naší historiografii stále stupňuje trend, spočívající v potlačování historie před rokem 1918, v preferování prací o moderních dějinách, kde zas ovšem buď chybějí kvalifikovaní autoři, nebo jsou práce podrobeny takovému ideologickému tlaku, že jsou prakticky znehodnoceny. Například dějinami středověku se Historický ústav ČSAV nezabývá a bádání o této epoše se redukuje pouze na tzv. krizi feudalismu. Proto má oddělení starších českých dějin, které má pokrýt české dějiny až do roku

1948, pouze devět odborných zaměstnanců, zatímco oddělení dějin přírodních věd, které do Historického ústavu vůbec nepatří, jich má čtrnáct. Jediným souvislým zpracováním českých dějin je v posledních desetiletích tzv. *Přehled čs. dějin*. První dva svazky jsou relativně dobré, přes nekvalifikované zásahy ředitele ústavu, rukopisy dalších dvou svazků však nejsou a kromě třetího svazku pravděpodobně nebudou dokončeny. Obecné dějiny nejsou v ústavu vůbec zpracovávány, pouze jako dějiny vybraných ideologických trendů, přičemž jsou do roku 1918 důsledně preferovány hospodářské dějiny. Tyto hospodářské dějiny jsou ovšem zpracovávány podle tak primitivních metodologických schémat, že jsou zcela vytrženy ze souvislosti s dějinami kultury a sociálních vztahů, s vývojem symbolických systémů obecně atd. V naší historiografii totiž vůbec neexistuje interdisciplinární výzkum. To, co je dnes samozřejmé a běžné ve světové historiografii, je pro naše historiky neuskutečnitelným snem.

Nespolupracují s ekonomy, sociology, psychology, kulturními antropology, s nikým. To je ovšem jen jeden aspekt naprosté duchovní izolace Historického ústavu a dalších vědeckých institucí u nás! Téměř neexistují kontakty se západní historiografií, českoslovenští historikové se nezúčastňují sympozií, kongresů, nepublikují – až na nepatrné výjimky – na Západě své články a knihy. Dnešní historik nejenže nemůže zajet do rakouského archivu, přestože jsme měli do roku 1918 s Rakouskem společné dějiny, ale nemůže si většinou ani opatřit novinky světové literatury. Dnes se již stává problémem i prosadit překlad nějaké kvalitní sovětské historické práce.

Izolace od západní Evropy je pak doplněna izolací od našich nejbližších sousedů. Naše historiografie vůbec nezná pojem střední Evropy a jejích společných dějin politických, sociálních a kulturních. Nikdo nezkoumá vztahy historie našich zemí k dějinám polským, maďarským nebo německým. Jako bychom nežili v jednom geografickém prostoru, jako by se naše dějiny po staletí úzce neprolínaly ve všech oblastech. Je vůbec možné, aby někdo vážně zkoumal dějiny Čech a Moravy a tvářil se, že vztah Čechů a Němců v těchto dějinách není žádným problémem? Není pak divu, že naše historiografie vypadá vedle sovětské, polské nebo německé zoufale strnule a neaktuálně. Vždyť také český historik nemá v roce 1984 k dispozici ani základní bibliografickou příručku (ačkoli Akademie má k tomuto účelu speciální oddělení). V důsledku osobních perzekucí přestala totiž vycházet. Tím se dostáváme k lidským a morálním problémům naší historiografie.

Lidé...

Bez nadsázky lze říci, že v dnešní oficiální historiografii nejsou žádné velké osobnosti, které by svým dílem sehrávaly v jakémkoliv ohledu

významnější úlohu. Máme sice několik odborně fundovaných historiků, ať již v Historickém ústavu nebo na Filosofické fakultě UK, kteří jsou schopni napsat zajímavou práci; i ti však – ať již z opatrnosti nebo z nutnosti – větší zůstávají daleko za tím, co by bylo možné od nich očekávat, rozmělnují své schopnosti na okrajových tématech a vyhýbajíce se jakémukoli koncepčnějšímu přístupu. Z historiků, kteří „přežili“ konsolidaci, byla například v Historickém ústavu většina nucena změnit své zaměření, přejít na jinou problematiku, vzdát se svých pracovních plánů. Mnozí pak raději rezignovali. Vědecké ústavy, speciálně společenskovědní, jsou u nás ovládnuty jako nějaká feudální obročí svými řediteli, kteří v nich většinou nastolili atmosféru strachu, nedůvěry, pokrytectví, atmosféru, která má velký podíl na oné tvůrčí neplodnosti, o níž jsme se výše zmínili. Zájem na skutečném rozvoji vědního oboru nemá nakonec téměř nikdo.

Nebudeme opakovat známá fakta o rozsáhlé perzekuci českých historiků v období normalizace. Škody, které byly způsobeny naší historiografií, byly nesmírné a oficiální věda se z nich pravděpodobně dlouho nevzpamatuje. Mnohdy se však zapomíná, že snad ještě větší škody jsou páchany i nadále a systematicky, ač jistě méně viditelně a veřejně. Perzekuce, o níž tu mluvíme, probíhá vskrytu a jsou při ní obětováni a vědecky likvidováni především mladí lidé, kteří ani neměli čas se vypracovat v osobnosti-historiky a jsou veřejnosti zcela neznámí. Jde o mladou generaci historiků, kteří přišli do vědeckých institucí na počátku sedmdesátých let. V naprosté většině byli odstraněni, protože nesledovali dost horlivě likvidátorskou politiku svých vedoucích. Druhá generace přišla do institucí po roce 1975 a z ní je již značná část ochotna se podílet na pozvolném zániku historiografie. Stále však platí pravidlo, že čím větší kdo projeví samostatnost v myšlení, čím větší tvůrčí schopnosti, tím rychleji si podpisuje nad sebou ortel. A nemusí jít o žádné velké věci. Jako příklad aktuální perzekuce můžeme uvést postup našich mocenských orgánů proti Historickému klubu. Tento klub, existující od první republiky, patří dnes pod Národní muzeum. V jeho rámci se pořádají občasné odborné historiografické přednášky. Problém spočívá v tom, že si uchovává jistou minimální autonomii, totiž že přednášky a účast na nich nepodléhají dosti důkladné manipulaci ze strany moci. Proto jsou v současné době členové klubu, pracující ve vědeckých institucích, nuceni podepisovat prohlášení, že nesouhlasí, aby se přednášek zúčastňovali lidé mající vztah k Chartě 77.

Takto manipulovaná současnost nemůže mít pochopitelně žádný vztah k tradici, k tradici české historiografie, k odkazu významných českých historiků, kteří často přímo ovlivňovali dějiny tohoto národa a státu. Snad ještě v žádném období českých dějin se moc nechovala tak nepřátelsky k histori-

kům a jejich dílům, k české historii. Ve všem vládne zlom, diskontinuita, přerušení všech přirozených vazeb. Všechno, co kdy bylo o naší minulosti napsáno, všechny diskuse o pojetí a smyslu českých dějin upadly či upadají v zapomnutí. I pouhé dějiny historiografie, jaké v sedmdesátých letech napsal nedávno zesnulý historik F. Kutnar, byly na oficiálních místech přijaty s nelibostí a dnes jsou na indexu. Nevycházejí žádné práce Palackého, Pekaře, Šusty, Krofty, Novotného, Chaloupeckého, Urbánka, Bartoše, Slavíka, Kalisty. Tak bychom mohli pokračovat v dlouhém seznamu těch, kdo byli „odsouzeni“ k mlčení – namnoze řadu desetiletí po své smrti.

Pojetí dějin...

Nenavazuje-li naše současná historiografie na žádnou tradici, nezamýšlí-li se nad velkými problémy českých dějin, jak to činily celé generace našich nejlepších historiků, není to pouze proto, že by pokládala dosavadní tradice za reakční a stavěla proti nim své pojetí. Současná historiografie totiž nemá v podstatě o čem přemýšlet. Dostala se svým vnitřním rozpadem do slepé uličky: nemá dnes žádnou jednotnou koncepci, ať již národních nebo světových dějin, žádná oficiální instituce dnes například není schopna zpracovat synteticky nějaké historické období, ať již z 20. století nebo středověku. Jejím základním problémem je naprostá metodologická sterilita, která jí znemožňuje jakkoli se hnout z místa. Někdo by mohl namítnout, jak je to možné, když se naše historiografie řídí marxistickou metodologií, přičemž marxismus sám je směrem výrazně historizujícím. Ano, i řada historiografických škol na Západě se přiznává k marxistické inspiraci a jsou to často školy vynikající. Naše historiografie však zřejmě pochopila marxismus jako cestu mimo dějiny, jako útěk od dějin. Jestliže tvrdošijně setrvává u představy „historie“ jako neosobní ideje, vybavené několika apriorními zákonitostmi, a stále zavírá oči před významem kultury, náboženství a především svobodné lidské dějinné subjektivity, pak opravdu nemůže nikdy pochopit dějiny jinak než jako snůšku špatných ilustrací takové představy (retušování a falšování těchto „špatných“ ilustrací se docela samozřejmě stane jejím hlavním metodologickým principem). Dějiny bez člověka i bez Boha přirozeně nemohou mít žádný smysl – nesmíme se tedy divit, že tradiční spor o smysl českých dějin naší historiografii nic neříká. Viděl-li například Masaryk smysl českých dějin v humanismu a Pekař v náboženství, dnešní historici v Akademii vůbec nevědí, že by se na nějaký smysl dějin měli ptát.

Jak tedy vypadá pojetí českých dějin v současné historiografii? Jedním z hlavních prvků tohoto pojetí je antikřesťanský a anticírkevní postoj. Katolická církev, která měla v českých dějinách fundamentální význam až

po novověk, tj. po 18. století, je pro nynější českou historiografii jednoznačně a za všech okolností retardačním činitelem, vždy hrála potlačovatelskou roli, protože byla pouze velkým feudálem a ničím jiným. Do husitství naše historiografie nesleduje vývoj kultury, protože jejím hlavním nositelem byla církev, ale ani vývoj sociálních vztahů a mentality, protože i ty církev, respektive křesťanství výrazně formovalo. Dějiny jsou stereotypně redukovány na základní fakta z politických dějin a na vývoj ekonomiky, přičemž je jasné, že ani jedno ani druhé nelze bez náboženství a kultury pochopit. Vždyť je známo, že středověký český stát vznikl v souvislosti s přijetím křesťanství, že řada světců, uctívaných po celá staletí (sv. Václav, Vojtěch, Prokop, Jan Nepomucký), byla centry, okolo nichž se organizoval a rozvíjel národní život politický a kulturní. Křesťanství a církve nás vždy spojovaly s dějinami Evropy. Současnou historiografií však zajímá teprve tzv. první krize feudalismu, husitská revoluce. To je také první období, kdy začíná věnovat pozornost duchovním a kulturním jevům. Ovšem v jaké podobě! Již od padesátých let bylo vynaloženo mnoho úsilí najít v husitství něco, co v něm nikdy nebylo, co by však vyhovovalo ideologickým schématům: prvky raného kapitalismu či projevy nějaké kulturotvorné energie národa, údajný český demokratismus atd. V pojetí husitství se koncentrovaným způsobem projevují všechny iluze a omyly naší historiografie.

Dalším obdobím, kterému je věnována opět pozornost, je 16. a 17. století, protože zde se odehrával zápas určité části Čech a Moravy s Habsburky. Habsburkové jsou dalším strašidlem české historiografie. Vždy negativní, vždy reakční. V soudobé oficiální historiografii nemáme jedinou seriózní práci o této dynastii českých králů a jediné pravdivější zhodnocení jejich významu pro naše a světové dějiny. Odtud také naprosté mlčení o české šlechtě a její dějinné úloze. Konflikt s Habsburky v 16. a 17. století je zpracován na rovině politických událostí a ekonomického vývoje, zcela však chybí analýza náboženských a národnostních poměrů. Zde vládou dodnes neuvěřitelné mýty. Třicetiletou válkou jako by pro naši historiografii skončily české dějiny. O 17. a 18. století nemáme jedinou syntetickou práci, první knihy se objevují až o 19. století, přesněji o jeho druhé polovině. Jen o sociálních, kulturních a vědeckých poměrech této doby existuje několik poměrně zasvěcených prací. Dluh historiografie vůči dalším obdobím českých dějin nebudeme ani rozebírat, protože vznik první republiky na tom není lépe než baroko a o odboji za druhé světové války bylo v posledních desetiletích vymyšleno tolik legend, bezostyšně glorifikujících stoupence budoucí moci a stejně bezostyšně difamujících její odpůrce, přičemž ti přeživší obyčejně prodělali několikeré přezarování z jedné kategorie do druhé, až člo-

věk žasne nad pestrostí a přizpůsobivou pohotovostí národní fantazie. Se seriózní historiografií to však má opravdu málo společného.

V podstatě je možné konstatovat, že o politických dějinách tohoto státu od roku 1918 až po dnešek nebylo napsáno nic pravdivého, respektive že o klíčových událostech se nesmí psát vůbec. Jak jsme již uvedli, nejsou k tomuto období k dispozici archivy, není možné si volně vypůjčit knihy nebo časopisy. Důvod spočívá v tom, že tato nedávná minulost leží, jak bychom řekli, v zájmové sféře jedné politické strany. Vůbec celý stav současné české historiografie svědčí jasně o tom, že v budoucnu se již nikdy nesmí připustit, aby veřejné instituce, jakými jsou například historické vědecké instituce, jež by měly patřit celému národu, byly používány ku prospěchu jedné filosofie, jednoho politického názoru. Naše historiografie prokázala, že právě pod touto vlajkou se stala národu naprosto nepotřebnou a zbytečnou, stala se sídlem mravního a historického nihilismu.

Katastrofičnost situace československé historiografie, respektive dějinné paměti vůbec, je zřejmá, vážnost nebezpečí pro bezprostřední budoucnost našeho národního společenství může odborník i laik přehlédnout opravdu jen z moci úřední.

Nepochybně se však najdou mnozí, kdo budou pokládat předložený rozbor za neúplný či nevyvážený, kdo budou odlišně definovat základní příčiny současné krize a navrhopat jiné cesty k nápravě. Ztracená vážnost historiografie, ztracený poměr k dějinám nemohou být obnoveny jinak než poctivou konfrontací rozdílných stanovisek: vítáme proto každý vážný hlas ať již jednotlivce či skupiny k danému problému a podle svých možností jej zveřejníme stejným způsobem.

V Praze 20. května 1984

dr. Václav Benda
mlučí Charty 77

Jiří Ruml
mlučí Charty 77

Jana Sternová
mlučí Charty 77

JAROSLAV MEZNÍK

KRITICKÝ KOMENTÁŘ
K DOKUMENTU CHARTY 77
Č. 11/84 – PRÁVO NA DĚJINY

Dokument *Právo na dějiny* se mi dostal do rukou poměrně pozdě, až v říjnu 1984. Text sám mě vyprovokoval k tomu, abych přispěl do diskuse o tomto dokumentu, který probíhá mezi signatáři Charty. Navazuji na příspěvek čtyř historiků (Miloše Hájka, Jana Otáhalu, Jaroslava Opata a Hany Mejdrové), s nímž souhlasím. Jde mi především o kvalitu a věrohodnost dokumentu, zaměřuji se proto na ověření faktů, které uvádím. Proto také opomímám začátek a závěr textu, který obsahuje většinou obecné úvahy a obecné soudy. Cituji vždy větu (nebo více vět) a připojuji komentář. Z kapitolok Instrukce a Lidé vybírám jen některé úseky, kapitolu Pojetí dějin rozebírám celou s výjimkou posledních dvou odstavců, které tvoří závěr dokumentu.

Instrukce

„V minulosti byly archivy vždy také vědeckými institucemi a jejich pracovníci aktivně vědecky pracovali. Tak tomu dnes již vůbec není. Pracovníci archivů fondy pouze spravují, vědecká práce se u nich nejen nepředpokládá, ale byla by čímsi podezřelým.“

Nepřesné. Archiváři fondy především zpracovávají. Řada archivářů nadále vědecky pracuje (důkazy o tom lze lehce opatřit nahlédnutím do historických sborníků a časopisů), někteří z nich ovšem spíše ve svém volném čase. Podmínky pro vědeckou práci jsou v různých archivech rozdílné, někteří vedoucí skutečně vědecké práci svých podřízených nepřejí.

„Základní ediční řady, zahájené namnoze ještě před vznikem samostatného čs. státu, přestaly po druhé světové válce existovat nebo zvolna zanikají dodnes. [...] *Archiv český*, na němž by bylo možno pracovat neustále, zůstal netknutý. V řadě *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, založené roku 1904 Gustavem Friedrichem, vyšlo po válce šest svazků, práce pouhých dvou badatelů.“

Nepřesné. Ediční práce je u nás skutečně podceňována a špatně organizována, ale to, co o ní píše dokument, je naprosto nezasvěcené. *Archiv český* byl v polovině 19. století významnou edicí, ale už koncem 19. století byla jeho koncepce zastaralá; to je důvod, proč přestal vycházet za první republiky. Pokud jde o *Codex*: šest svazků vydaných od šedesátých let je velmi dobrá bilance (jen na okraj podotýkám, že v letech 1913–1942 nevyšel žádný!). Autor či autoři dokumentu si neuvědomují, o jak náročnou edici v tomto případě jde. Nutno ještě dodat, že uvedených šest svazků nevydali dva, ale tři editoři (Jindřich Šebánek, Saša Dušková a Zdeněk Kristen, který užil pozůstalosti Gustava Friedricha).

„Ještě horší je stav ediční činnosti pro novější období. Jediným edičním podnikem je totiž jeden svazek dokumentů k poddanskému povstání roku 1775, vyšlý k dvoustému výročí události.“

Nepřesné. Roku 1975 vydala E. Čáňová *Nejstarší zpovědní prameny 1570–1660*, v poslední době F. Matějček část moravského lánového rejstříku ze 17. století, A. Verbík vydal rodinnou kroniku moravských písmáků z 18.–19. století. Nemám přesný přehled, edic bude určitě víc.

„Pro století 19. a 20. vědecké edice chybějí vůbec, nejsou ostatně k dispozici ani základní chrestomatie.“

Nepřesné. Odkazují na příspěvek čtyř historiků.

„Naší hlavní vědeckou institucí v oboru historiografie je Historický ústav ČSAV, který má dnes asi sto zaměstnanců.“

Nepravdivé. Jak už ukázali čtyři historikové, žádný Historický ústav ČSAV u nás neexistuje. Historický ústav SAV je na Slovensku, bývalý Historický ústav ČSAV byl roku 1970 zrušen a na jeho místě je Ústav československých a světových dějin. Pokud jde o počet zaměstnanců, je nutno uvést, že jde o celkový počet, tedy včetně pomocných sil a včetně zaměstnanců knihovny.

„Už na první pohled je patrná ohromující neplodnost této instituce, nemožnost, aby se v jejích zdech zrodila nějaká závažnější historická práce, která by zaujala naši veřejnost.“

Nepravdivé. Dostal jsem se do kuriózní situace dělat advokáta ústavu, z něhož jsem byl vyhozen. Ale to, co jsem citoval, je skutečně nehajitelné. Dokument ostatně citovanou větou popírá sám sebe, protože jinde (právem) chválí jako „relativně dobré“ první dva svazky *Přehledu dějin Československa*. Ale v ústavu vznikla řada dalších dobrých či dokonce velmi dobrých prací, zvláště od pracovníků, kteří se zabývají staršími obdobími našich dějin. A je i dost děl, která „zaujala naši veřejnost“. Stačí citovat jména tří autorů: Dušan Třeštík, Jiří Spěvák, Josef Janáček.

„Například dějinami středověku se Historický ústav ČSAV nezabývá a bádání o této epoše se redukuje pouze na tzv. krizi feudalismu.“

Nepřavdivé. Tato věta vlastně obsahuje tři nepravdy: 1. Historický ústav ČSAV neexistuje (o tom výše); 2. tzv. krizí feudalismu se u nás – pokud vím – nikdo speciálně nezabývá, tohoto sporného problému (který je ovšem sporný a různě interpretován i v oficiální historiografii) se ovšem dotýkají více či méně práce, které se zabývají 14. a počátkem 15. století; 3. středověkými dějinami se v Ústavu československých a světových dějin zabývají D. Třeštík, B. Krzemiňská, J. Žemlička, Z. Boháč, J. Spěváček, J. Eršil, B. Kopiczková, J. Polívka a částečně i J. Janáček. Z toho první tři (a částečně i čtvrtý a poslední) zpracovávají období do 13. století.

„Proto má oddělení starších českých dějin, které má pokrýt české dějiny až do roku 1848, pouze devět odborných zaměstnanců, zatímco oddělení dějin přírodních věd, které do Historického ústavu vlastně nepatří, jich má čtrnáct.“

Velmi problematické. Nechápu, proč by do Ústavu československých a světových dějin nepatřilo oddělení dějin přírodních věd, které vzniklo ještě v Historickém ústavu. Dnes je přece jasné, že rozvoj přírodních věd měl v historickém vývoji obrovský význam. A kde se má bádání o tomto oboru soustřeďovat? Starší období je skutečně dnes v Ústavu československých a světových dějin dost zdecimované, ale k tomu, co říká dokument, je nutno dodat, že starším obdobím se zabývá ještě několik pracovníků, kteří jsou zařazeni do jiných oddělení; odhaduji, že se staršími dějinami zabývá tak čtvrtina všech odborných a vědeckých pracovníků ústavu.

„Téměř neexistují kontakty se západní historiografií, čs. historikové se nezúčastňují sympozií, kongresů, nepublikují – až na nepatrné výjimky – na Západě své články a knihy.“

Nepřavdivé. Čs. historikové (oficiální) byli na všech světových historických kongresech a zúčastňují se i dalších kongresů a sympozií. Abych uvedl aspoň jeden konkrétní údaj: kongresu diplomatiků (prosím nesplést si to s diplomacií, diplomatika je pomocná věda historická), který byl letos na jaře v Bavorsku, se zúčastnili čtyři historikové z českých zemí. Pokud si někdo myslí, že publikovat na Západě knižní historické dílo je snadné, je dosti naivní. (Kolik knih publikoval v cizině takový velkán naší historiografie, jako byl Josef Pekař?) Přesto byly některé knihy našich autorů na Západě vydány, a to nejen těch, kteří u nás nemohou nebo nemohli publikovat (J. Macek, R. Kalivoda, pochopitelně F. Graus, který na Západě žije), ale také těch, kteří publikovat mohou (např. I. Hlaváček). Článků a studií bylo pochopitelně mnohem více.

Lidé

„Máme sice několik odborně fundovaných historiků, ať již v Historickém ústavu nebo na Filosofické fakultě UK, kteří jsou schopni napsat zajímavou práci...“

Snad nepřavdivé, snad nepřesné, snad špatně formulované – netroufám si zařadit. Tedy za prvé: Odborně fundovaných historiků máme pořád ještě hodně, většina z nich může i publikovat (co je to vlastně „několik“?); jen z historiků, kteří se zabývají staršími dějinami, bych mohl vypočítat snad i několik desítek, kteří dovedou napsat z odborného hlediska zajímavou práci (ale co je to vlastně „zajímavá práce“?). Za druhé: Kdybychom brali větu, jak je napsána v dokumentu, zcela doslova, museli bychom ji pochopit tak, že jsou odborně fundovaní historikové jen v Praze a jen na Ústavu československých a světových dějin a na Filosofické fakultě, což by byl ovšem kolosální nesmysl. Snad nejpříjemnější je vysvětlení, že autor (autoři) vlastně nechtěli napsat „ať již“, ale „například“, ale pak je to zase špatně formulované.

„Zájem na skutečném rozvoji vědního oboru nemá nakonec téměř nikdo.“

Nepřavdivé. Kdyby nebyla spousta historiků, kteří mají svůj obor rádi, vypadalo by to s naší historiografií mnohem hůř. Často jde přitom o lidi, které k vlastní práci vůbec nevede vědomí, že podle ní budou hodnoceni (protože u nás lidé nejsou hodnoceni podle kvality a kvantity práce, kterou odvádějí), a kteří často navíc vykonají i kus organizační práce. Bez iniciativnosti a obětavosti takových lidí by nemohly vycházet pravidelné sborníky tak dobré úrovně, jako jsou *Folia historica Bohemica*, *Historická demografie*, *Husitský Tábor* a další (příklady uvádím pouze z oblasti starších dějin). A to nemluvím o historících, kteří nemohou publikovat a kteří vydávají sborníky samizdatové, pochopitelně většinou bez nejmenšího nároku na odměnu za organizační práci i dodané příspěvky.

Pojetí dějin

„Nenavazuje-li naše současná historiografie na žádnou tradici, nezamýšlí-li se nad velkými problémy českých dějin, jak to činily celé generace nejlepších historiků, není to pouze proto, že by pokládala dosavadní tradice za reakční a překonané a stavěla proti nim své pojetí. Současná historiografie totiž v podstatě nemá o čem přemýšlet.“

Dokument se zde dotýká vážných problémů, s některými jeho soudy lze souhlasit, jiné však musí narazit na námitky. Týká se to již termínu „naše současná historiografie“, na což upozornili již čtyři historikové. K naší současné historiografií totiž nepatří jen ti historikové, kteří mají

v současné oficiální vědě nejsilnější mocenské pozice, ale spousta historiků dalších, včetně těch historiků, kteří publikují jen v samizdatových sbornících, a včetně historiků žijících v emigraci a publikujících pouze v zahraničí (pochopitelně včetně autorů katolických). Mám ostatně pochybnosti o tom, zda jakákoli historiografie jako celek může navazovat na nějakou tradici, pokud se touto tradicí nemíní neustálé úsilí po získávání nových poznatků a rozhojnění a zpřesnění našich vědomostí, spojené ovšem s navazováním na výsledky předchozích generací, což je vlastní každé vědě. Ale o to asi autorům dokumentu zde nejde (museli by ostatně přiznat, že značná část historiků u nás na tradici v tomto smyslu navazuje), kapitola je nadepsána „pojetí dějin“. V současné době ovšem u nás nejsou (alespoň na oficiálním fóru) možné diskuse mezi zastánci různých pojetí dějin, které jsou přitom nezbytnou součástí kulturního života kterékoli společnosti, v tom má dokument pravdu. Poslední citovaná věta obsahuje tvrzení neúnosně přehnané.

„Dostala se svým vnitřním rozpadem do slepé uličky: nemá dnes žádnou jednotnou koncepci, ať již národních nebo světových dějin...“

Bylo by vůbec žádoucí, aby nějaká historiografie měla jednotnou koncepci dějin? Ta současná ji má na papíře, už to je krunýřem, který tíží historiky.

„...žádná oficiální instituce dnes například není schopna zpracovat synteticky nějaké historické období, ať již z 20. století nebo ze středověku.“

Nepřesné. Znovu musím upozornit na *Přehled dějin Československa*. Jde pouze o přehled, který zahrnuje příliš široké období? Prosím, uveďte alespoň dvě syntetické práce, které zpracovali ovšem jednotlivci, ne instituce (jak ostatně jinak?): Josef Janáček, *České dějiny 1526–1547* (dvousvazkové, vycházejí teď v druhém vydání); Josef Válka, *Bělohorská doba. Česká společnost v 15.–18. století II*, Praha 1983.

„Jejím základním problémem je naprostá metodologická sterilita, která jí znemožňuje jakkoli se hnout z místa.“

Týká se celé historiografie? Jak je možné, že přece jen vycházejí skutečně dobré práce?

„Někdo by mohl namítnout, jak je to možné, když se naše historiografie řídí marxistickou metodologií, přičemž marxismus sám je směrem výrazně historizujícím. Ano, i řada historiografických škol na Západě se přiznává k marxistické inspiraci a jsou to často školy vynikající. Naše historiografie však zřejmě pochopila marxismus jako cestu mimo dějiny, jako útěk z dějin.“

Na problematičnost tohoto soudu upozornili čtyři historikové. Domnívám se, že zde dokument špatně odhadl a vysvětlil situaci.

„Jestliže tvrdošijně setrvává u představy *historie* jako neosobní ideje vyba-vené nějakými apriorními zákonitostmi a stále zavírá oči před významem kultury, náboženství a především svobodné lidské dějinné subjektivity, pak opravdu nikdy nemůže pochopit dějiny jinak než jako snůšku špatných ilustrací takové představy (retušování a falšování těchto špatných ilustrací se docela samozřejmě stane jejím hlavním metodologickým principem).“

Nepřesné. Výtky se jako celek sotva týkají všech historiků; pokud jde o starší dějiny, netýkají se většiny, zvlášť pokud jde o roli kultury a náboženství.

„Dějiny bez člověka i bez Boha přirozeně nemohou mít žádný smysl – nesmíme se tedy divit, že tradiční spor o smysl českých dějin rovněž historiografii nic neříká.“

Jednostranné. Věta vzbudila takový rozruch, že o ní mohu říci jen stručně: v dokumentu Charty se objevit neměla; jako vyjádření jednotlivce nebo skupiny stejně smýšlejících by ovšem vyslovena být mohla.

„Viděl-li například Masaryk smysl českých dějin v humanismu a Pekař v náboženství, dnešní historici v Akademii vůbec nevědí, že by se na nějaký smysl dějin měli ptát.“

Nepřesné. Doložil to již (i citátem z Pekaře) příspěvek čtyř historiků.

„Jak tedy vypadá pojetí českých dějin v současné historiografii? Jedním z hlavních prvků tohoto pojetí je antikřesťanský a anticírkevní postoj. Katolická církev, která měla v českých dějinách fundamentální význam až po novověk, tj. po 18. století, je pro nynější českou historiografii jednoznačně a za všech okolností retardačním činitelem, vždy hrála potlačovatelskou roli, protože byla pouze velkým feudálem a ničím jiným.“

Nepřesné. Znovu musím upozornit na nepřesné užívání termínu „česká historiografie“. Podle mého mínění je součástí české historiografie i Polcova kniha o svatém Janu Nepomuckém, která byla vydána v Římě. Ale i když emigrantskou a samizdatovou část české historiografie vyřadíme, jsou u nás vydané práce katolických autorů, které z anticírkevního postoje sotva lze podezřívat (např. J. Kadlece a V. Medka). A i kdybychom nebrali v úvahu tuto tolerovanou církevní literaturu, jsou tvrzení dokumentu neseriózně přehnaná. Například v pracích o raně středověkých Čechách, které uveďte ve svých dalších poznámkách, není církev líčena jako „jednoznačně a za všech okolností retardační činitel“. A tvrzení, že církev byla „pouze velkým feudálem a ničím jiným“, by sotva šlo v nějaké solidní současné historické práci najít. Autoři dokumentu by se asi řádně zapotili, kdyby měli některé své tvrzení doložit!

„Do husitství naše historiografie nesleduje vývoj kultury, protože jejím hlavním nositelem byla církev, ale i vývoj sociálních vztahů a mentality, protože i ty církev, respektive křesťanství formovalo.“

Nepravdivé. Když jsem četl tuto větu, nevěřil jsem svým očím. Ale abych se zbytečně nerozčiloval, uvedu raději nějaká fakta. Z prací věnovaných výtvarnému umění uvedu alespoň dvě rozsáhlé knihy, kde je uvedena také další (bohatá) literatura: A. Merhautová - D. Třeštík, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1983; *Umění doby posledních Přemyslovců* (autorský kolektiv, editor J. Kuthan), Roztoky 1982. Prvá z obou knih obsahuje vynikající historické výklady, z nichž by se autoři dokumentu dozvěděli mnohé i o sociálních vztazích a mentalitě. Z prací o literatuře a dějinách myšlení upozorním aspoň na bohatou literaturu (částečně polemickou) o našich nejstarších legendách (O. Králík, Z. Fiala, D. Třeštík, J. Ludvíkovský - tento nestor českých medievalistů vydal znovu *Kristiánovu legendu - a další*), na nová vydání překladů *Kosmovy*, *Dalimilovy* a *Zbraslavské kroniky* s bohatými poznámkami a vysvětlivkami a na výbornou knihu *Antika a české dějiny*. A to nemluvím ani o literatuře věnované Velké Moravě, ani o literatuře o kultuře doby Karlovy!

„Dějiny jsou stereotypně redukovány na základní fakta z politických dějin a na vývoj ekonomiky, přičemž je jasné, že ani jedno ani druhé nelze bez náboženství a kultury pochopit.“

Nepravdivé. Nepravdivá je první polovina věty; o tom, jaká je dnes pozornost věnována kulturnímu vývoji, viz mou předchozí poznámku; sociálnímu vývoji byla také věnována značná pozornost. Ale domnívám se, že v současných pracích týkajících se předhusitského období se přihlíží i k významu náboženství, jak to požaduje druhá část věty.

„Vždyť je známo, že středověký český stát vznikl v souvislosti s přijetím křesťanství, že řada světců uctívaných po celá staletí (sv. Václav, Vojtěch, Prokop, Jan Nepomucký) byla centry, okolo nichž se organizoval a rozvíjel národní život politický a kulturní.“

Tvrzení první věty se uznává celkem všeobecně. Druhá část věty je problematičtější. O významu světců, zvláště pak svatého Václava, v českých dějinách není pochyby. Ale lze skutečně říci, že byli neustále centry národního života? Pokládám to za přehnané. Zvláštní je, že v řadě světců byl uveden i Jan Nepomucký. Pokud se věta zabývá předhusitským obdobím (jak by vyplývalo z kontextu), pak tam Jan Nepomucký nepatří, i když v této době žil (svatořečen byl až v 18. století; jak ukázal J. Pekař, byl uctíván už v době předbělohorské, ale v úzkém okruhu pražské kapituly). Pokud se věta týká českých dějin až do 18. století, neměl být mezi světci uveden i Jan Hus, kterého v 15. a 16. století pokládala značná část našeho národa za svatého?

„Křesťanství a církve nás vždy spojovaly s dějinami Evropy. Současnou historiografii však zajímá teprve tzv. první krize feudalismu, husitská revoluce.“

Nepravdivé. Uvedl jsem některé tituly knih, které se týkají dějin 10.-13. století. Uvedu ještě řadu badatelů, kteří v posledních letech publikovali důležité studie týkající se předhusitských českých dějin (jde pouze o historiky a navíc jen o ty, na které jsem si vzpomněl): D. Třeštík, R. Nový, I. Hlaváček, J. Bystřický, S. Dušková, Z. Hledíková, E. Krzemiňská, J. Žemlička, J. Janáček, Z. Boháč, J. Polívka, J. Spěváček, J. Válka, F. Hoffmann, J. Kejř, F. Šmahel, I. Raková, E. Zilynskij. Stačí? Znovu zdůrazňuji, řada není zdaleka úplná a výběr je do značné míry náhodný. Termín „předhusitský“ zde chápou v nejširším slova smyslu (tedy: české dějiny od počátku po husitskou revoluci).

„To je také první období, kdy se začíná věnovat pozornost duchovním a kulturním jevům.“

Nepravdivé. Doklady jsem již uvedl.

„Ovšem v jaké podobě! Již od padesátých let bylo vynaloženo úsilí najít v husitství něco, co v něm nikdy nebylo, co však vyhovovalo ideologickým schémátům: prvky raného kapitalismu či projevy kulturotvorné energie národa, údajně český demokraticismus atd.“

Nepravdivé. Dokument je fantastický: našel v naší historiografii něco, co tam skutečně nikdy nebylo. Myslím tím prvky raného kapitalismu v husitství. Marxističtí historikové z padesátých let nazývali husitskou revolucí husitským revolučním hnutím právě proto, že tam ty prvky kapitalismu ani buržoazii nenalezali. Pak přišel v šedesátých letech R. Kalivoda s tím, že husitství přece jen byla raně buržoazní revoluce. Ale ani on nemluvil o raném kapitalismu, podle něho byla už sama zbožní výroba a peněžní směna prvkem podrývajícím feudální řád, k raně buržoazní revoluci ještě nemusela být buržoazie, stačilo měšťanstvo. Pokud jde o husitství jako projev kulturotvorné energie národa, snad to někdy někdo řekl, přiznám se, že nevím, ale na marxistu to moc nevypadá. Pokud jde o český demokraticismus v husitství, to je myšlenka už 19. století, vlastně už František Palacký.

„V pojetí husitství se koncentrovaným způsobem projevují všechny iluze a omyly naší historiografie.“

Mám nechat bez komentáře? Podle mého mínění se ve zmínkách dokumentu o husitství a předhusitské době koncentrovaným způsobem projevují neznalosti jeho autorů o české historiografii.

„Dalším obdobím, kterému je věnována opět pozornost, je 16. a 17. století, protože se zde odehrával zápas určité části Čech a Moravy s Habsburky.“

Dokument naznačuje, že česká historiografie věnuje menší pozornost dějinám mezi husitskou revolucí a nástupem Habsburků, což je do jisté míry pravda (i když některé studie se tohoto období také týkají). O tom, zda se někteří historikové věnují 16. a 17. století proto, že v té době probíhal

zápas stavů s Habsburky, netroufám si soudit. Spíš však soudím, že Bílá hora byla natolik klíčovou událostí v našich dějinách, že historikové pocítovali a pocítují potřebu vysvětlit, proč k této katastrofální záležitosti českých dějin došlo. Kromě toho je 16. století zajímavé – budíž řečeno zcela upřímně –, zachovalo se z něho už mnohem větší množství pramenů než ze století předchozích a většina těchto pramenů je psána česky.

„Habsburkové jsou dalším strašidlem české historiografie. Vždy negativní, vždy reakční. V současné oficiální historiografii nemáme jedinou seriózní práci o této dynastii českých králů a jediné pravdivější zhodnocení jejich významu pro naše a evropské dějiny.“

Na rozdíl od autorů dokumentu se domnívám, že v současné době převládá u historiků ve vztahu k jednotlivým habsburským panovníkům spíše klidný a věcný vztah (srov. např. J. Janáček v *Českých dějinách 1526–1547*). Nějakou souhrnnou vědeckou práci o Habsburcích sice nemáme (nicméně nedávno vyšla kniha J. Galandauera a jeho kolegy, na jehož jméno si nevzpomínám [M. Honzík], *Osud trůnu habsburského*, která líčila dějiny rodu od počátku a v partiích týkajících se starších období nebyla špatná – ale to nešlo o práci vědeckou), ale mám dojem, že se něco takového obecně ani příliš nepostrádá. Historických témat je tolik, že se všechna (i při obrovském množství historiků) dělat nedají. Pokud jde o zhodnocení významu Habsburků v českých dějinách, to bude vždy do značné míry záviset na pojetí těchto dějin. Určitá část historiků bude něco takového ostatně odmítat s odůvodněním, že lze hodnotit jednotlivé panovníky a působení dynastie v určitém období, ale hodnotit jako celek dlouhou řadu panovníků různých kvalit a různého zaměření, jakou tvoří Habsburkové a Habsburkové-Lotrínkové v 16.–20. století, je jako vědecký úkol nepřipustný. Někteří historikové se ostatně podivují i skutečnosti, že dokument mluví o Habsburcích jako o dynastii českých králů: tento titul sice měli a Ferdinand I. byl řádně českými stavy zvolen za českého krále, ale od roku 1526 jen jeden z nich sídlil v Praze a v 18. a 19. století se někteří nedali za české krále korunovat a ukazovali tím, že české země jsou pro ně jen provincie jejich říše.

„Odtud také naprosté mlčení o české šlechtě a její dějinné úloze.“

Nepřesné. Nelze mluvit o mlčení o české šlechtě. Naopak, v poslední době je mezi historiky zřejmý zvýšený zájem o studium české i moravské šlechty. Srovnej k tomu sborník *Proměny feudální třídy v pozdním feudalismu*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1976, 1, a sborník *Historická geografie 18*, 1979; další literaturu pravidelně zachycuje sborník *Husitský Tábor*, pokud jde o literaturu týkající se 13.–15. století. O funkci šlechty se ovšem píše jen v rámci prací týkajících se dílčích období.

„Konflikt s Habsburky v 16. a 17. století je zpracován na rovině politických událostí a ekonomického vývoje; zcela však chybí analýza náboženských a národnostních poměrů. Zde vládou dodnes neuvěřitelné mýty.“

Nepřavdivé. Ať už jde o Janáčkovy *České dějiny 1526–1547*, Válkovu *Bělohorskou dobu* nebo koneckonců *Přehled dějin Československa 1/2* (nemluvě o řadě dalších prací), nelze říci, že by se národnostní a náboženské poměry přehlížely. O národnostním vývoji Čech a Moravy publikoval v první polovině sedmdesátých let jednu nebo dvě studie A. Míka. Pokud se dnes neobjevuje tolik prací týkajících se náboženských poměrů jako dříve, je to zčásti způsobeno i tím, že se starší literatura zaměřovala značně na tuto otázku a právě v zájmu komplexního pohledu bylo nutno studovat otázky jiné. Jaké mýty vládou v naší historiografii o náboženských a národnostních poměrech v 16.–17. století, to by museli autoři dokumentu nejdříve ukázat.

„Třicetiletou válkou jako by pro naši historiografii skončily české dějiny. O 17. a 18. století nemáme jedinou syntetickou práci, první knihy se objevují až o 19. století, přesněji řečeno o jeho druhé polovině. Jen o sociálních, kulturních a vědeckých poměrech této doby existuje několik poměrně zasvěcených prací.“

Částečně *nepřavdivé*, částečně *nepřesné*, v každém případě poněkud zmatené. Třetí věta vyvrací prvou: jestliže vznikly zasvěcené práce, nelze říci, že pro naši historiografii skončily české dějiny. Jen v posledních letech vyšlo (kromě studií a článků) o tomto období několik knih: o Magnim, Balbínovi, Šporkovi, sborník o povstání z roku 1680 (*Česká Lípa 1982*) a již zmíněná práce J. Války *Česká společnost v 15.–18. století II. Bělohorská doba* (dovedeno až do roku 1680). (Knih bylo nepochybně ještě více, píše tituly, na které jsem si vzpomněl, musím také dodat, že se tímto obdobím nezabývám.) Posledně uvedená kniha – která ovšem vyšla pouze v podobě vysokoškolských skript – představuje požadovanou syntézu, zachycující ovšem zatím jen část pobělohorského období, doufejme, že se dočkáme pokračování. O tom, že je má autor promyšlené, svědčí jeho vynikající syntetizující práce *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a první poloviny 18. století* (Studia Comeniana et historica 19, 1978). Přehledný obraz lze získat ze starší práce A. Klímy (1961, dnes v mnohém překonaná) a pochopitelně z *Přehledu dějin Československa 1/2*.

„Dluh historiografie vůči dalším obdobím českých dějin nebudeme ani rozebírat, protože vznik první republiky na tom není lépe než baroko a o odboji za druhé světové války bylo v posledních desetiletích vymyšleno tolik legend, bezostyšně glorifikujících stoupence budoucí moci a stejně bezostyšně difamujících její odpůrce, přičemž ti přeživší prodělali

několikeré přeřazení z jedné kategorie do druhé, že člověk žasne nad pestrostí a přizpůsobivou pohotovostí národní fantazie. Se seriózní historiografií to však má opravdu málo společného.“

Nové české dějiny jsou v dokumentu odbyty až příliš stručně a nediferencovaně. Celé 19. století autoři dokumentu zcela přeskočili. Přitom na historiky, kteří se zabývají druhou polovinou tohoto století, se výrazně zesiluje politický a ideologický tlak, který jim u některých témat neumožňuje svobodně bádát a svobodně publikovat. Tento tlak pak nadále slíí na historiky zabývající se 20. stoletím. Proto se také domnívám, že vznik první republiky je na tom mnohem hůř než baroko. Obraz, který nám oficiální historiografie poskytuje o moderních českých dějinách, je nepochybně pokřivený. Přitom to však neznamená, že by všechno, co bylo publikováno o tomto období, bylo špatné.

* * *

Co říci na závěr? Raději nic, čtenář si udělá závěry sám. Za sebe mohu říci jen to, že jsem velmi smutný.

Nakonec se omlouvám za spoustu překlepů a stylistických přestupků ve svém komentáři: naprostou většinu jsem psal bez konceptu přímo do stroje.

LUBOŠ KOHOUT

ODPOVĚDNOST HISTORIKA VŮČI DĚJINÁM I BUDOUCNOSTI NÁRODŮ ČESKOSLOVENSKA

Historia Magistra contra historiam ancillam theologiae et politicae

1. Autor měl možnost vydat text jako *diskusní příspěvek*. Projevil sice chvályhodnou snahu vymanit historickou vědu ze služebnosti jedné politiky, avšak udělal z ní služku politiky jiné, protikladné, s onou první zápolící. Nebral *vůbec* ohled na *světonázorovou i politickou přepestrost* signatářů Charty 77.

2. V textu *nepřítupně proltná* kritika stavu historiografie a historizující propagandy a agitace současného vládního režimu ČSSR. Mezi stavem historiografie a historizující propagandy je zajisté souvislost, avšak nikoli totožnost, ba ani přímá úměra. Uznávám za dosti oprávněnou kritiku autora textu vůči historizující propagandě (též výuce dějepisu na školách). Nemohu však uznat, že totéž platí o *kritice stavu historiografie*. Autor textu *naprosto opominul* pozitivní genezi marxistické historiografie od roku 1945 do období „normalizace“ 1970. Nechápu, proč autor vyzvedává pouze marxistické historiografické školy na Západě, když *nesporným progresem* byl – nikoli „útěk do dějin“ či „cesta mimo dějiny“, nýbrž právě – *vstup do dějin, plnokrevný vstup naší marxistické kritické historiografické formující se „školy“ až do osudových a neblahých let 1968–1969*.

Zejména nová a nejnovější historie se v šedesátých letech začala proměňovat z nástroje propagandy v autentickou „paměť národa“. Zasloužené pozornosti i neprofesionální širší veřejnosti se těšila zejména díla hodnotící – uměřeněji než dosud – první světovou válku, dvacetiletí první republiky, problematiku okupace a odboje, ale nejvíce ze všeho díla vrhající nové, kritičtější světlo na poválečný vývoj lidových demokracií, na temná padesátá léta, na mezinárodní vztahy a postavení Československa v nich. Docházelo tak k přibližování onomu žádoucímu „*historia magistra*“ – historii jakožto návodu k moudrému, realistickému, v nejlepším smyslu *poli-*